

Басиста А.*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА НЕВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

Проблема нерозповсюдження та невикористання зброї масового знищення є питанням стратегічної стабільності в сфері міжнародної безпеки, об'єктом якої є збереження миру та тієї атмосфери, за якої міжнародні конфлікти будуть вирішуватись шляхом переговорів у відповідності до принципів та норм МП.

В цілому, проблема нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ) та засобів її постачання набуває особливої пріоритетності на глобальній повістці дня міжнародної безпеки. Після завершення холодної війни, а особливо активно після терористичних актів в США 11 вересня 2001 року зусилля світової громадськості у сфері укріплення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення були доповнені комплексом двосторонніх та багатосторонніх програм по зниженню загрози розповсюдження. У цьому контексті становлять інтерес особливості політики нерозповсюдження Росії та провідних держав ЄС – офіційних членів «ядерного клубу».

Ще в 40-х роках вчені наголошували на тому, що існує гостра необхідність в урегулюванні ЗМЗ з причин її накопичення та виробництва. Навіть на теперішній час існує загальновизнана думка, що якщо зібрати всю ЗМЗ разом, виникає можливість знищення нашої планети декілька разів. Це впливає з того факту, що загальною характеристикою ЗМЗ є схильність до широкомасштабного невідбиркового знищення людей та руйнувань. А ще однією з важливих проблем сучасності є недопущення потрапляння ЗМЗ до рук терористів, про що було зазначено в Доктрині Дж Буша «Перетин двох ліній». В ній говориться, що при можливості перетину двох прямих: тероризму та високих наукових технологій, виникає реально існуюча можливість набуття та застосування ЗМЗ першим.

Режим нерозповсюдження ЗМЗ включає в себе режими нерозповсюдження ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї, а також режим фізичного захисту ЗМЗ від розповсюдження серед держав та недержавних акторів. Близьким до них є також і режим контролю за ракетними засобами доставки ЗМЗ.[6]

Говорячи про режим нерозповсюдження ядерної зброї, доцільним буде виділити проблеми контролю ядерної зброї, які в свою чергу включають: заборону випробування, заборону розповсюдження, без'ядерні зони та контроль над носіями ядерної зброї і ядерного роззброєння.

Безпосередньо, заборона випробування ядерної зброї врегульовується Договором про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою від 5 серпня 1963 року. Договір набрав чинності 10 жовтня 1963 року та був відкритий для підписання іншими країнами з 8 серпня 1963 року в Москві, Вашингтоні та Лондоні. Учасниками Договору є 131 держава, окрім Франції та КНР. [9] Особливу важливість по відношенню до заборони випробування ядерної зброї становить і Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, який був прийнятий 50-ю сесією Генеральної Асамблеї

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: к.ю.н. Білоцький С.Д.

ООН 10 вересня 1996 року. Але існує реальна проблема ратифікації, тому це джерело не набрало юридичної сили. Саме факт наявності, але недійсності і створює додаткові проблеми в сфері невикористання ядерної зброї.

В сфері контролю над заборонаю розповсюдження ядерної зброї важливе місце посідає Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1 червня 1968 року і відкритий для підписання 12 липня 1968 року в Москві, Вашингтоні та Лондоні. Учасниками договору є майже всі незалежні держави світу. Ізраїль, Індія, Пакистан та КНДР не є учасниками договору. Варто відзначити, що КНДР в 1985 році під тиском СРСР підписала договір, проте в 2003 році відкликала свій підпис після конфлікту з МАГАТЕ [2]. В даному випадку Договором закріплюється законність, що коли навіть держави і володіють ядерною зброєю, то не потрібно її поширювати до держав, що не мають такої.

Без'ядерні зони мають велику зацікавленість з боку ядерних держав, тому що були створені неядерними державами, а сама ідея створення була закріплена в Статті VII ДНЯЗ 1968 року. Зокрема, без'ядерний статус таких зон передбачає заборону на розміщення в них ядерної зброї, незалежно від її приналежності, на транзит такої зброї через ці зони, на проведення ядерних випробувань та мирних ядерних вибухів [4, с.110]. Загалом, налічують сім без'ядерних зон, які були створені у відповідності до різних договорів. Так, в 1967 році за Договором Тлателолко була створена без'ядерна зона в Латинській Америці, нині вона охоплює всю територію Північної та Південної Америки (крім США та Канади). У 1985 році був відкритий для підписання Договір Раротонга, що охоплює південну частину Тихого океану. В 1995 році за Бангкокським договором – без'ядерна зона в Південно-Східній Азії, 1996 рік – зона в Африці за Договором Пеліндаба, Договором 1959 року визначений без'ядерний статус Антарктики; також закритими для розміщення ЗМЗ за Договором про принципи діяльності держав по дослідженню та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 року є космічний простір та небесні тіла, а за Договором про заборону розміщення на дні морів та океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 року – дно морів, океанів та його надра. Саме функціонування створених без'ядерних зон та умови по створенню нових зон, вільних від ядерної зброї, є важливим елементом режиму нерозповсюдження, особливо у відношенні загроз регіонального рівня. [4,с.113]

Особливу значущість для контролю режимів невикористання та нерозповсюдження має проблема контролю над носіями ядерної зброї і ядерного роззброєння, ця проблема впливає з прямо пропорційної залежності використання та поширення ядерної зброї від кількості її носіїв. Ясна річ, що існує гостра необхідність в скороченні чисельності носіїв ядерного озброєння, так званої Стратегічної ядерної тріади (МБР, стратегічних бомбардувальників та ядерних підводних човнів) та інших видів ядерного озброєння: МБР, РСМД та ОТР (виробництво останніх де-юре заборонене в 1987 році). Важливість в такому контролі складають договори між СРСР та США: 1. «СНО – 1» (1987), «СНО – 2» (1993, не був ратифікований США, наразі не діє) – про обмеження кількості МБР та пускових установок та обмеження виробництва ядерної зброї; 2. Договір «Про ПРО» від 26 травня 1972 року, який передбачає механізм верифікації, тобто механізм взаємного контролю сторонами підписантами договору.[10]

Що стосується режиму нерозповсюдження хімічної та біологічної зброї, то основу режиму нерозповсюдження та заборони хімічної зброї (ХЗ) складають зобов'язання, прийняті державами-учасницями Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї (КХЗ) прийнятої в 1993 році, та яка вступила в силу в 1997 році. На відмінну від ДНЯЗ, ця Конвенція передбачає не тільки відмову від придбання хімічної зброї, але й зобов'язаність держав, які володіють такою зброєю, знищити

його та підприємства з його виробництва. Документом, за яким вперше заборонялося бойове використання ХЗ, після застосування такої під час Першої світової війни, був Женевський протокол 1925 року. Для нагляду за розвитком режиму знищення та нерозповсюдження хімічної зброї була створена Організація з заборони Хімічної зброї (ОЗХЗ), із штаб-квартирою в Гаазі. За станом на 2004 рік до ОЗХЗ приєдналось 162 країни. Режим знищення та нерозповсюдження біологічної зброї визначається Конвенцією про заборону розроблення, виробництва та нагромадження біологічної та токсичної зброї (КБТЗ) від 1972 року та Додатковим протоколом до КБТЗ.

Суттєвим фактором є наявність механізмів регулювання режиму нерозповсюдження ЗМЗ, до якого відносяться наступні елементи: Режим контролю за ракетними технологіями (РКРТ); Група ядерних постачальників (ГЯП); Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання 1996 року. [4, 126]

Останнім часом з'являються нові підходи до співпраці в області нерозповсюдження: 1. Саміт «Великої вісімки» 2002 рік в Кананаскісі, де було прийняте рішення про створення програми «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». [3] 2. Засідання Ради Безпеки ООН та прийняття нею резолюції 1540 про нерозповсюдження ЗМЗ в цілях боротьби з тероризмом 28 квітня 2004 року. 3. Схвалення 24 вересня 2009 року Радою Безпеки ООН Резолюції по ядерному роззброєнню та нерозповсюдженню ЗМУ.

Наостанок, хотілося б відмітити, що традиційна система нерозповсюдження переживає серйозну кризу в результаті здобуття ядерної зброї численною кількістю країн та загрози отримання та використання ЗМЗ недержавними дієвими особами, перш за все терористами. Спроби створити новий більш дієвий підхід, який відповідав би реаліям не зовсім вдається по причинам наявності конкретних проблем в даній сфері, не дивлячись на досить обширну та ґрунтовну нормативну базу:

1. жодна з країн у своїй практичній політиці й навіть у офіційній риториці не ставить ядерне роззброєння як реалістичну мету; [8]

2. роль ядерної зброї у військових доктринах не зменшується, а, навпаки, розширюється та набуває різноманітніших форм, навіть в умовах скорочення носіїв ядерного озброєння;

3. США та Російська Федерація більшою мірою, а Велика Британія і Франція – меншою скорочують «надлишки» ядерної зброї, які залишились у спадок від «холодної війни», але при цьому здійснюють мінімально необхідну (США, Франція, Велика Британія) і помірковану (але фінансово недостатньо забезпечену – Росія) політику модернізації та розвитку своїх ядерних сил; [8]

4. Розбіжності між офіційними ядерними країнами часто використовують так звані порогові країни. Тому, відповідальність за кризи режиму нерозповсюдження провідні країни певною мірою мають взяти на себе. [8]

Література

1. Статут ООН від 26 червня 1945 року: < <http://www.un.org/ru/documents/charter>>
2. Договір про не поширення ядерної зброї (ДНЯЗ) хвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1 червня 1968 р. і відкритий для підписання 12 липня 1968 р.: <<http://www.armscontrol.ru/START/Rus/docs/npt.htm>>
3. G8 Issues Action Plan on Global Nonproliferation (Source: US State Department; issued June 9, 2004): <<http://www.defense-aerospace.com/article-view/verbatim/40319>>
4. Кулагин В.М. Международная безопасность, - М:Аспект Пресс, 2006 – С.105-130.

5. Резолюция Совета Безопасности ООН по ядерному разоружению и нераспространению оружия массового уничтожения (ОМУ) 24.9.09: <http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions09.htm>
6. Оружие массового поражения: <<http://himvoiska.narod.ru/mwd.html>>
7. National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, Washington, D.C., December 2002: <<http://www.whitehouse.gov/news>>
8. Косенко І. Режими нерозповсюдження зброї масового знищення: політика Росії та країн ЄС/ Наукова бібліотека: <<http://www.viche.info/journal/771/>>
9. Основные этапы договорного процесса в области ядерного разоружения/ Сборник «Ядерное разоружение, нераспространение и национальная безопасность»: <<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-2.htm>>
10. Колтунов В.С. Договор по ПРО и стратегическая стабильность: <<http://www.armscontrol.ru/course/lectures/koltunov2.htm>>